

ПРИЛОЗИ ПРОУЧАВАЊУ ЈЕЗИКА

ИЗДАЈЕ:

ИНСТИТУТ ЗА ЈУЖНОСЛОВЕНСКЕ ЈЕЗИКЕ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ У НОВОМ САДУ

НОВИ САД

24-26

1988 - 1990

Софија Ракић-Милојковић

РЕЧИ У ВУКОВИМ

РЕЧНИЦИМА ЗАБЕЛЕЖЕНЕ У СРБИЈИ¹

Рађено под руководством

проф. др Александра Младеновића

У В О Д

„Већ има близу иљада година како Србљи имају своја слова и писмо, а до данас још ни у каквој књизи немају правога свог језика!“ Том реченицом започео је Вук Стефановић Караџић предговор првом Српском рјечнику из 1818. године, делу које је задовољило једну од највећих културних потреба нашег народа и у коме су уживали сви који су се њиме служили ради каквог посла или пуке разоноде. Ово је дело пружило јавности документовано српско језичко благо тадашњег времена. „Када је спремао свој први речник, Вук је, као што смо већ истакли, био тек почео да систематски проучава народни језик и његове дијалекте... Тридесетак година касније, када је припремао за штампу свој други речник, Вук је имао детаљан увид у фонетске, граматичке и лексичке особености многих наших говора. Зато није никакво чудо што је у његовом другом речнику готово половина речи штампана тада први пут“². Прво издање Српског рјечника садржи углавном матерњи говор самог Вука, док у другом има знатно више речи прикупљених по разним крајевима.

¹ Овакав наслов може се сматрати условним, пошто спој у *Србији* не означава само географску одредницу која „као таква“ стоји уз поједине речи, већ има шире значење. Наиме, и речи које потичу из „ресавског нарјечја“ могу се означити као речи из *Србије* ако узмемо у обзир географско одређење *ресавског нарјечја*, које је дао Вук у предговору првом издању Српског рјечника.

² Славко Вукмановић, *О Вуковим српским рјечницима* — Књижевност и језик, Београд, 1975, год. XXII, св. 1, 54.

О речима са географским ознакама у Вуковим речницима писало је доста аутора.³ Међутим, до сада није детаљно проучена лексика забележена у *Србији* (у оба издања Вуковог рјечника), а велики је број речи уз које је назначено да потичу управо са овог терена. Аутор ће овим радом покушати да попуни ту празнину и покаже које су то речи везане за специфичности живота у Србији биле непознате Вуку. „Ове Вукове ознаке о територијалној распрострањености, наравно условно схваћеној, појединих речи, веома су значајне не само због тога што оне могу да послуже приликом одређивања арее њихове употребе, него и због тога што показују којих речи није било у говору Вуковог краја и у којима се он крајевима сусретао са новом лексиком, што у знатном броју случајева значи и са новим појмовима...”⁴ Ипак, Вукови рјечници, без обзира на бројност појмова из појединих говора, не могу послужити као сасвим поуздан ослонац за дијалектолошка проучавања, зато што је Вук чак и поуздано забележену грађу прилагођавао правилима свог изговора, давао јој „лик за који је сматрао да би требало да уђе у књижевни језик”.⁵

Највећи број лексема које су у овом раду обрађене потпада, заправо, под *ресавско наречје* „којим говоре Србљи по Браничеву, по Ресави, по Лијевчу и по Темнићу и горе даље уз Мораву, по наији Параћинској, по Црној ријечи и по Крајини Неготинској”.⁶ Уз податак о начину изговора слова њ и о „још двије особите разлике” у ресавском наречју, Вук је записао и ово: „Између ови нарјечја мени се чини да се најједначије изговарају ријечи у Ресавскоме: зашто се у сремачкоме може чути... и по Сремачкоме и по Ресавскоме, н. п. *разболитисе* и *разболетисе*...”⁷ У периоду између првог и другог издања Рјечника Вук је, употпуњујући своје знање о појединим говорима, мењао и класификацију народних говора. И у другом издању Рјечника Вук је задржао поделу на три основна наречја, али се та подела разликовала од првотне „и по суштини и по терминологији”. Вук је сматрао да ће за будући књижевни језик бити најкорисније ако се дозвољене разлике у оквиру стандарда не буду везивале за одређене територије, па је стога за називе наречја узео термине који не указују

³ Овамо спадају и расправе Јована Кашића, *Војвођанска лексика у Вуковом Рјечнику*. — Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, Нови Сад, 1967, књ. X, 199–224, и *Речи из Црне Горе у Вуковом Рјечнику и књижевном језику*. — Зборник за језик и књижевност, Титоград (Друштво за српскохрватски језик и књижевност Црне Горе), 1972, књ. I, 39–44. Оба рада су ми послужила као основни методски узорци.

⁴ Јован Кашић, *Лексика Вуковог Рјечника и савременог књижевног језика*. — Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, Нови Сад, 1973, књ. XVII, 171.

⁵ Јован Кашић, *Поговор: О Српском рјечнику из 1852*, у књизи Вук Стефановић Караџић, *Српски рјечник: 1852*. — Београд, (Просвета), 1986, 1483–1744.

⁶ Вук Стефановић Караџић, *Српски рјечник (1818)*. — Београд, (Просвета), 1969, XVI.

⁷ Вук Стефановић Караџић, *Српски рјечник (1818)*. — Београд, (Просвета), 1969, XVII.

ни на једну покрајину него само уопштено на географску распрострањеност. Али поред ове термилошке разлике која постоји између двају издања Рјечника, знатно се разликују и слике народних говора датих у њима; сремачко и ресавско наречје из првог издања Вук је објединио у источно...⁸ Зна се да у унутрашњости Србије, из објективних разлога, Вук није ни дуго ни често боравио, у многим областима и местима — никада. Највећим делом, речи забележене у Србији и њеним појединим нахијама и градовима потичу са спискова нама аџонимних или мало познатих сакупљача који су Вуку слали грађу скупљену по народу. Уосталом, сам је Вук забележио у предговору другом издању Рјечника: „Да сам којом срећом могао отићи у Босну и у Херцеговину и у Косово и у Метохију, јамачно бих нашао још много знатнијех ријечи; али поред све моје жеље то се није могло.”

Вук је пробирао речи које је добијао, како је то забележио Љубомир Стојановић.⁹ Свакако је то био случај и са речима из Србије.

Још је Павле Ивић записао да је остао неуочен, „поред осталог, признско-тимочки дијалекат који се говори на југоистоку Карађорђево Србије”.¹⁰ Занимљив је, у вези са овим, податак: у другом издању Рјечника постоји одредница *торлак* са значењем човјек који нити говори чисто Српски ни Бугарски”, а тако и *торлање*, *торлати*.

Вук је у своје речнике унео мноштво географских појмова. Тих појмова има највише из крајева које је Вук најбоље познавао. „Сем тога, Вук је у Рјечник уносио називе места у којима није био, али је добио о њима податке о поузданих зналаца. Отуда он више зна о Крчеву (Кичеву), Тетову, Гостивару, него о Лесковцу, Врању или Пироту”.¹¹ Међу географске појмове забележене у Србији убројали смо и посевне придеве изведене од појединих топонима, као и називе становника појединих места са тог подручја¹²: *Алексицац*¹³, *Алексиначки* (у Р 2 посебна одредница), *Баба* (само у Р 2), *Багрдан*, *Бања* (2), *Баточина*, *Београд*, *Браничево*, *Браничевски*, *Букови*, *Ваљевац*, *Ваљевка*, *Ваљево*, *Ваљевски*, *Варварин*, *Вражогрнци*, *Врања* (само у Р 2),

⁸ Јован Кашић, *Поговор: О Српском рјечнику из 1852, 1670.*

⁹ Љуба Стојановић, *Живот и рад Вука Стефановића Караџића*. — Београд, 1924, 655—657.

¹⁰ Павле Ивић, *Поговор: О Вуковом Рјечнику из 1818. године* из књиге Вук Стефановић Караџић, *Српски рјечник (1818)*. — Београд, (Просвета), 1966, 51.

¹¹ Јован Кашић, *Поговор: О Српском рјечнику из 1852, 1694.*

¹² Уколико у даљем тексту не буде другачије означено, изостављање ознака Р 1 (прво издање Српског рјечника) и Р 2 (друго издање Српског рјечника) значиће да се реч јавља у оба издања. Ознака Р 1 значиће да се реч јавља само у Р 1 (вероватно грешком пропуштена у другом издању), док ће ознака Р 2 значити да је та реч забележена тек у другом издању Рјечника.

¹³ Речи у овом раду нису забележене са акцентима које је Вук назначио у својим речницима, пошто се он старао да их назначи „онако као што се највише говори у народу нашем не гледајући разлике које се по гдјекојијем крајевима налазе”; упор. на стр. 10 овог рада.

Грамада „некако мјесто у Србији иза Параћина”,¹⁴ Драга (само у Р 2), Драгачево (само у Р 2), Баковица, Баковичанин (посебна одредница у Р 2), Баковички (пос. одр. у Р 2), Баково (само у Р 2), Замна, Звечан, Звечански (пос. одр. у Р 2), Звижд, Зеленик (само у Р 2), Ибар, Јагодина, Јагодинац (пос. одр. у Р 2), Јагодинка (пос. одр. у Р 2), Јагодински (пос. одр. у Р 2), Јадар, Јеринин Град (само у Р 2), Јошаница, Јошевица (само у Р 2), Јухор (само у Р 2), Каблар 2), Каменица, Ковиљача (само у Р 2), Колубара, Копаоник (само у Р 2), Косово, Косовац (само у Р 2), Косовка (само у Р 2), Косовски, Крагујевац, Крагујевачки (пос. одр. у Р 2), Крагујевчанин (пос. одр. у Р 2), Крајина Неготинска, Крижевац (само у Р 2), Крушевац, Крушевачки, Левач, Липовача, Лужница (само у Р 2), Мазгит (само у Р 2), Мајдан-Пек (само у Р 2), Макиш, Марица¹⁵, Мето(х)ија, Морава, Моравица, Мутница, Ниш, Нишава, Нишки (само у Р 2), Нишлија*¹⁶ (само у Р 2), Нови Пазар, Новопазарац (само у Р 2), Новопазарлија (само у Р 2), Омоље, Омољски (пос. одр. у Р 2), Параћин, Параћинац (пос. одр. у Р 2), Параћински (пос. одр. у Р 2), Пожаревац, Пожаревачки (пос. одр. у Р 2), Пожаревчанин (пос. одр. у Р 2), Пожега, Пожежанин (само у Р 2), Полумир (само у Р 2), Пољањице, Прахово (само у Р 2), Призрен, Призренац (само у Р 2), Призренка (само у Р 2), Призренски, Приштина (само у Р 2), Раван, Раваница, Раванички (само у Р 2), Река (само у Р 2), Ресава, Ресавац (пос. одр. у Р 2), Ресавкиња (пос. одр. у Р 2), Ресавски (пос. одр. у Р 2), Рудник, Рудничанин, Руднички, Савина трпеза (само у Р 2), Ситница, Скрапеж (само у Р 2), Словац (само у Р 2), Собовица (само у Р 2), Сопот, Сплавањ (само у Р 2), Стиг (само у Р 2), Стижанин (само у Р 2), Студеница (само у Р 2), Студенички (само у Р 2), Суворбор (само у Р 2), Тамнава (само у Р 2), Тамнавац (само у Р 2), Тамнавски (само у Р 2), Троглав (само у Р 2), Трстеник (само у Р 2), Ђуприја, Ђупријски (пос. одр. у Р 2), Чанци Краљевића Марка (само у Р 2), Шабац, Шабачки (пос. одр. у Р 2).

Вукови речници нуде, између осталог, знатан број података за разноврсна ономастичка проучавања у области антропонимије. Ознаком Рес. и Срем. у Р 1 обележио је Вук следеће антропониме: Андра, Анта, Арса, Аћа, Аца, Божа, Боја, Васа, Веса, Вића, Вуја, Гаја, Груја, Драга, Ђока, Ђука, Ђура, Жика, Ива, Игња, Ика, Јаша, Јевта, Језда, Јеша, Јова, Која, Лаза, Ленка f, Макса, Мата, Маша, Мија, Мила, Митра, Мића, Миша, Мишка, Моја, Недељка f, Неша, Ника f, Паја, Панта, Пера, Пеша, Прока, Раја, Рака, Раша, Риста (нелок. у Р 2), Сима, Стоја,

¹⁴ Место са таквим називом не постоји данас у близини Параћина.

¹⁵ „У неким од случајева где одређује локацију назива Вук није био информисан како треба...” Марица није „у Косову”, већ у Бугарској (и доњим током у Грчкој и турској Тракији)...” Јован Кашић, *Поговор: О Српском рјечнику из 1852, 1696.*

¹⁶ Звездицом су у овом раду означени турцизми, које као такве и Вук у својим речницима издваја овим нарочитим знаком.

Стока, Теша, Тима, Тома, Тоша, Триша, Ђира, Цвејо, Цвета f, Цветко. Ознаком *ист.* у Р 2 обележени су антропоними: *Беља, Вака, Дака, Звездана f, Јоца, Коста, Коча, Марица f, Параћин* (у загонци), *Рада, Сава, Спира, Христа, Цветана f, Цветашин*. Као што се види на основу материјала, међу антропонимима забележеним у Р 1 и Р 2 налазимо свега четири имена уз која стоји ознака *f*, а међу антропонимима забележеним само у Р 2 свега три женска имена.

Много је речи у наш језик продрло из турског језика. Невелик је број турцизама Вук забележио у Србији, премда би се нашло још речи са овог терена које су турског порекла, али уз њих није стављена звездица. Неки од турцизама забележених у Србији пружају корисне податке о титулатури за време турске власти. У Р 1 и Р 2 налазимо само три турцизма која је Вук забележио у народним говорима Србије: *баша* „у Србији и у Босни зову свакога Турчина (који није бег или какав ага)¹⁷, *раф* (у Србији и у Босни по варошима) упућ. на полица, *ћоса* (Рес. и Срем.). Само у Р 2 забележени су турцизми: *алија* (у Србији) „спахијска земља која нити је насељена нити припада какоме селу”, *амал* (у Србији и у Босни по варошима) уп. на носилац, *дувак* (у Биограду) уп. на вео, *каваз* (за време Црнога Ђорђија момци који су у „совјету” стајали на вратима, пријављивали људе и пуштали их унутра), *каиџија* „у канцима превозе људе из Биограда у Земун”, *калаџија* „калаџије су од прије у Србији носиле по селима робу те продавале”, *калчине* „од сукна као велике чарапе што се носе у чизмама (у Србији и у Босни)”, *карпуза* (у Боци а и у Србији и Босни може се чути) вид. лубеница, *копоран* (у Србији), *крсме* (у Србији), вид. мртвина, *кубуз* (у Србији) вид. обица, *навлум* (у Србији бродска такса), *Нишлија* (? – прим. С. Р. М.), *саганлија* (у Србији и у Босни по варошима) уп. на пребранац, *тутун* „ријетко се говори, и понајвише у Србији и у Босни по варошима”, *Чурдија* (у Србији), *хамајлија* „у Ужичкој нахији врста јабуке” 3), *дивар* „у Србији под владом Турском особито у најновија времена звао се дивар кад крвнину не плаћа само оно мјесто гдје је крв учињена, него (да би више изишло) и сва околна села” 1), *шал* (по источним крајевима Србије) 2).

У једном случају Вук је одступио од принципа да у речнике уноси само оне речи које се чују у говору: бележио је тзв. стајаће речи које су биле познате само из текстова народних умотворина. Вук бележи четири такве речи које потичу са терена Србије: *вереница љуба* (Рес. и Срем.), *дева* (Рес. и Срем.), *Параћина* (само у Р 2) „у овој загонци: Изађе вила из пећи, Пуштила косе низ плећи, Чека сина *Параћина*...”, *Раван* „(у пјесми) ријека у Ресави виде Раваница”.

¹⁷ Поред појединих речи, чије нам је значење остало непознато због њиховог регионалног карактера, или чија је семантика временом битно промењена, интерпретирано је њихово ондашње значење. Код осталих речи аутор овог рада није у том смислу интервенисао.

У речима из Србије, као уосталом и у целокупном лексичком фонду Рјечника, дати су „прозодијски елементи са карактеристичном новоштокавском литонијом и релевантним акценатским променама у парадигми”.¹⁸ Од новоштокавског акценатског система Вук није одступао чак ни у речима из појединих области Србије, уз које је означено да се употребљавају у нашим старијим штокавским говорима који у погледу акценатуације поприлично одступају од новоштокавског акценатског система. „Гласове у ријечима старао сам се да назначим онако као што се највише говори у народу нашем не гледајући разлике које се по гдјекојијем крајевима налазе” забележио је Вук у предговору другом издању Рјечника.¹⁹

Вукове дијалектолошке ознаке уз поједине одреднице често су се односиле на различите фонолошке ликове исте речи. У овом случају најбројнији су били они примери у којима се огледају различити рефлекси некадашњег јата. Рефлекси старог јата заправо су представљали основну разлику између три наречја која је Вук у време првог издања Рјечника разликовао: (*х*)*ерцеговачко, сремачко и ресавско*. Предност је редовно давао (и)јекавским облицима, док су екавске форме навођене као секундарне.²⁰ У погледу рефлекса јата два екавска наречја „сремачко” и „ресавско” углавном иду заједно. „А Ресавско се само по том разликује од Сремачкога, што се у њему и ондје говори е, ђе у Сремачкоме и н. п. *летети, видети, вртети, разболетисе, стидетисе, позеленети, волети* и т. д.”²¹ У оба речника забележени су паралелни глаголски облици означени као *Рес.* и *Срем.* одн. *ист.*: *залетети/залетити, обелети/обелити, прелетети/прелетити*. Само у Р 1 забележен је инфинитив *беснити* (у Р 2 *беснети*), а глагол *вредити* забележен је само са икавским рефлексом јата и у Р 1 и у Р 2. Занимљив је податак да је у Р 1 забележен инфинитив *расцветатисе* (уп. на *расцвјетатисе*), док у Р 2, поред екавске форме овог глагола, срећемо и икавску форму *расцвитати се* (уп. на *расцвјетати се*).²² Систематска разлика између ресавског и сремачког наречја није обележавана нигде ван ове категорије. Сви остали примери се тичу појединачних лексема и њихових изведеница: *где*²³, *нигде, овде, онде, свагде, гнежђење, гнездити, гне-*

¹⁸ Славко Вукомановић, *Тумачење речи у Вуковом Српском Рјечнику од 1852. године*. — Научни састанак слависта у Вукове дане, Београд, МСЦ, 1975, бр. 5, 707.

¹⁹ Вук Стефановић Караџић, *Српски рјечник: 1852. — Београд, (Просвета), 1986.*

²⁰ Дистинкција између трију основних наречја захвата две основне особине: поред замене старог јата, то је и форма хипокористичних именица мушког рода.

²¹ Вук Стефановић Караџић, *Српски рјечник (1818)*, XVII.

²² „Мада глаголи на -ети чувају екавски рефлекс *јата* у радном глаголском придеву... може се чути и покоји икавизам...” А. Пецо и Б. Милановић, *Ресавски говор*. — Српски дијалектолошки зборник, Београд (Институт за српскохрватски језик), 1968, књ. XVII, 260.

²³ Уп. о два екавска и два икавска лика (*де, ге, ди, ги*) прилога за место *где* у раду А. Пецо и Б. Милановић, *Ресавски говор*, 259.

здитисе, гнездо, нагнездити, нагнездитисе, секира,²⁴ секирни (нпр. држалица, уши), другде, игде, негде, преко. Све лексеме, сем последње четири, локализоване су у Р 1 као ресавске а у Р 2 имају одредбу ист. Другде, игде, негде, преко постоје само у Р 2 где имају одредницу ист.; у Р 1 преко нема одредбу којом би се означила његова дијалектска припадност. Одреднице: гдегде, гдегод, гдекоји, гдему драго, и гдешто, које у Р 1 имају ознаку Рес. наведене су у Р 2 са ознаком југоз., што значи да је ареа њихове употребе знатно проширена.

Фонетски ликови водир и колер одређени су у Р 1 као Рес. и Срем. а у Р 2 као ист.

Само у Р 2 забележен је хиперекавски облик *несам* (ист.) упућен на *нијесам*.²⁵

Две лексеме са источног екавског терена забележене су погрешно са јекавским ликом: *Жељезник* „село близу Бијограда” и *жељезо* (око Тимока) уп. на гвожђе, уместо *Железник* и *железо*.

Једна од најкрупнијих иновација које су се јавиле у Вуковом писаном језику после објављивања првог Рјечника несумњиво је писање *х*. Није тешко уочити да у првом Рјечнику, за разлику од другог, нема уопште речи које почињу овом фонемом. Писање без *х* потпуно је исправно ако се односи на речи прикупљене у Србији, јер у народним говорима Србије ова фонема је и данас готово непозната: *греота* уп. на гријота, *итење* (Рес.) у Р 2 нема, *итети* (Рес.) у Р 2 нелок., *ладнети* (Рес.) у Р 2 нелокализовано, *леб* (нелок. у Р 2), *лебар* (нелок. у Р 2), *лебарев/лебаров* (нелок. у Р 2), *лебац* (нелок. у Р 2), *лебни* (у Р 2 нелок.), *љебац* (у Србији, у Босни и у Ерцеговини), *меови* т. рл. уп. на мије, *меур* (у Р 2 нелок.), *насменутисе*, *оладнети* (Рес.) у Р 2 нелок., *осменутисе*, *подсме* (Рес.) у Р 2 нелок., *поитети* (Рес.) у Р 2 нелок. *сме* (Рес.), *тети* (у Р 2 нелок.). Фонема *х* у народним говорима Србије често се супституише феномен *ј*, *в* и *к*. Супституцију *х* са *в* налазима у примеру *кувати* „леб (у Србији)” 2) нелок. у Р 2 упућеном на форму са *-х* (-). У примеру *нектеша* потврђена је замена *х* са *к*, и у овом случају предност је дата форми са *х* (уп. на нехтјеша). Супституција *х* са *ј* огледа се у примерима: *ме* (меј?) нелок. у Р 2, *леја* нелок. у Р 2, *уплејати* (само у Р 2) упућеним на форме са *-х* (-). „У Вуковом другом речнику, међутим, који је настао у време када је Вук писао *х*

²⁴ Уп. „Замена јата у Левчу је екавска, са малим одступањима у смислу оних особина какве смо затекли у свим (екавским, и ијекавским, као и е^и) говорима западне Србије: *сикира*, *гријати* итд.” Радоје Симић, *Скица за дијалектолошку карту северне Србије*. — Југословенски семинар за стране слависте, Београд, (Филолошки факултет у Београду — МСЦ), 1980, књ. 31, 105.

²⁵ „На целом подручју смо редовно бележили тзв. икавску варијанту одричне форме глагола *јесам*: *нисам*, *ниси*... Као што смо указали у раду о левачком говору, ни тамо нема *несам*, иако у Александровачкој жупи, према нашим белешкама са тог терена, још увек се чује *несам*, *неси* итд.” А. Пецо и Б. Милановић, *Ресавски говор*, 259.

тамо му је етимолошко место, има равно 441 реч која почиње са х.²⁶ Ипак, међу речима забележеним на терену Србије провукла се и у другом Рјечнику и покоја реч у којој је изостала фонема х: *Голубачка муха, дреха* (у Крајини Неготинској), *захладнети, насмехивање, насмехивати се, Омоље, Омољски, паљка* (пахалка?) „од дрвета тепсија чиме јекмечије (у Србији) чине шеницу”, *подсмехнути се, рохав* (у Србији), *тенути* (по ист. кр. Србије), *хаљина* у Србији 1), *хамајлија** у Уж. нахији (врста јабуке) 3), *Хера* виде *Херо, хлабара, хлебница, хлебождер, хлелчић, хоро* (у Црној Гори, а и у ист. кр. Србије, особито по варошима), *Христа* виде *Христо*.

Преко лексичких позајмица из страних језика стигла је код нас фонема *ф* која раније није била члан фонолошког система српскохрватског језика. Изгледа да ова фонема никада није ни постала сталан члан фонолошког система народних говора Србије, те је у позајмљеним речима обично супституисана њој најсроднијим гласовима српскохрватског језика. Данас се у народним говорима Србије *ф* најчешће отклања претварањем у *в*. Од облика код којих се сугласник *ф* чува Вук је забележио свега три (од тога су две речи варошке): *долап* (*долаф*) (у Србији и Босни по варошима), *раф** (у Србији и Босни по варошима) и *френга* (*френка*) „болести ове највише има по најиј Пожаревачкој” (само у Р 2). У првом примеру предност је дата форми у којој је супституција већ била извршена. У одредници *Вића* извршена је замена *ф* са *в*.

Повелика скупина глаголских именица (образованих од глагола који имају инфинитиве на *-ети*) припада нејотованим облицима, означеним у Р 1 као *ресавски*: *буктење, вртење, гудење, жутење, итење, стидење, ћутење, штедење, шутање*. У Р 2 је у свим овим облицима извршено јотовање. Нејотоване облике П. Ивић тумачи као архаизме, јер је код именица „од глагола на *-ети* јотовање тек накнадно продирало”, док за примере *пенење* и *ценење* (само у Р 1 са ознаком *Рес. и Срем.*) каже да су настали разједначавањем двају *њ*.²⁷

Префикс *ва-*, који је особина српскословенског језика, присутан је у одредницама *вaвек* тј. *ва век* и *вaвeст* (само у Р 2).

Метатезом су настали ликови *налуне* f. pl. (у Србији и у Босни по варошима) и *осавнути* (по југоист. кр. Србије).

Реч *Лозје* (у Кр. Неготинској) забележена је без уобичајене метатезе у групи *зј*.

Занимљив је рефлекс кратког *ъ* пред *о* у лексеми *бијочуг* уз коју је Вук забележио да се говори у Србији по селима (само у Р 1).

У оба издања Рјечника забележени су глагол и глаголска именица с основом на *бег-*: *бегати, бeгање*, али и са данас стандардном основом на *беж-*: *бежати, бежање*.

²⁶ Славко Вукомановић, *О Вуковим српским рјечницима*, 55.

²⁷ Павле Ивић, *Поговор: О Вуковом Рјечнику из 1818. године*, 145.

У речи *бел* забележено је неизмењено -л на крају речи, које је данас основна специфична особина у већем делу говора призренско-тимочке дијалекатске зоне.

Вук бележи и придев *селски* са накнадно успостављеним -л (-).

Вук је забележио и реч *глето* која се са овако измењеном групом *дл-* чува и данас у неким говорима косовско-ресавског дијалекта.

Само у том облику бележи Вук у Р 1 и Р 2 следеће лексеме: *лен*, *ленив*, *ленивац*, *ленивица*, *ленити се*, *леност*, *пролетни* (Рес. у Р 1).

У Р 1 и Р 2 постоји и лексема *светњак* у којој се дисимилацијом добијена група *тњ* (< *ћњ*), као и у речима: *вотњак*, *божитњак* које срећемо у говорима косовско-ресавског дијалекта.

У Р 1 наилазимо на сачувану стару групу *тк-* у речи *ткогод* (у Р 2 *нелок*).

Вук је, између осталих речи забележених у Неготинској Крајини, прибележио и реч *пладне*. Радоје Симић бележи да се та реч говори свуда по Црној реци и Неготинској Крајини.²⁸

У времену које је протекло од Вука до данас променила се семантика многих речи. Издвајамо: *размирица* (у Кр. Неготинској) уп. на крајина, рат, *пиво* (у Србији) уп. на пиће 1) (само у Р 2), *радник* (у Србији) „човек који ради пољски рад” (само у Р 2).

У Р 2 Вук је забележио лексему *друсто* (по ист. кр. Србије) која и данас опстојава у косовско-ресавском дијалекту уз речи: *богасто*, *ропсто*, *брасо* (у којима *тств*, *штств* > *ств*).

Уз глагол *ковати* пише у Р 2: „по источним крајевима може се чути и ковам”. У говорима косовско-ресавског дијалекта чује се и данас презент *ковем* (= кујем).

По источним крајевима Србије забележена је и реч *лисје* (само у Р 2) која се и сада може чути на том терену (без извршеног новог јотовања).

Веома је интересантно прво значење које је Вук дао уз одредницу *коб* (само уз Р 2) „сусрет: добра коб! говоре по Кр. Нег. кад се срету двојица”.²⁹

Вук је у оба речника забележио лексему *већа* као именицу женског рода (данас *веће* н), а лексему *завес* као именицу мушког рода (данас *завеса*-ф.).

Према изразитим географским ознакама датим уз поједине одреднице, све речи, сем оних означених са *Рес.* и *Срем.* у Р 1 одн. у Р 2, сврстаћемо у неколико група. Речи које је Вук обележио правим

²⁸ У црноречко-неготинском говору Радоје Симић реч *пладне* бележи свуда. Уп. Радоје Симић, *Скица за дијалектолошку карту северне Србије*, 115.

²⁹ У *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика* — Београд (САНУ, Институт за српскохрватски језик), 1975, књ. IX на 681. стр. налазимо лексему *коб* за коју је у даљем тексту, између осталих значења, наведено и ово: „2. Изр. добра а) у поздрављању и отпоздрављању”.

географским ознакама, а не ознакама наречја, распоређене су врло неједнако. Поред речи које се јављају на целом терену Србије бројне су и речи чија је ареа употребе нешто мања (Шумадија, Ресава, Левач), или знатно мања (око Ибра, у Србији око Пазара, Пожешка нахија, Ваљевска нахија). Ареа употребе неких речи ограничена је само на поједина места — обично градове. Посебно ћемо груписати речи означене као *варошке* и речи *скупљене на терену Србије и ван њега*.

РЕЧИ СА ОЗНАКОМ *РЕС. И СРЕМ.* У Р 1 И *ИСТ.* У Р 2

Лексика са овог терена је илустративан докуменат о економском и друштвеном животу једне заједнице, по много чему заостале у односу на ону „преко Саве и Дунава” услед дуготрајног ропства под једним варварским народом, али у сваком случају специфичне, различите и занимљиве. Пребирајући по овој лексици, сазнаћемо много о једној материјалној култури која је великим својим делом садашњим нараштајима далека, док оним мањим делом још увек животари, но полако и неумитно трне.

Овај говор живи у сеоском амбијенту и у њему се, по бројности, нарочито истичу термини из области сточарства и земљорадње, као и свега што је у вези са тим.

Од укупног броја речи прибележених за потребе овог рада далеко су најбројније одреднице са ознаком *Рес. и Срем.* у Р 1, односно *ист.* у Р 2. То је и разумљиво, пошто су ово најуопштеније дате ознаке: ознаком *Рес. и Срем.* у Р 1 обухваћене су речи из два велика наречја „ресавског” и „сремачког”, а ознаком *ист.* из Р 2 обележене су све речи које су у Р 1 имале ознаку *Рес. и Срем.* и још, уз то, речи које су у Р 1 имале ознаку *Рес.*

Са овог екавског терена забележено је доста одредница којима су означене животиње. Навешћемо прво називе домаћих животиња: *белац, белов, балуг, брњо, ђога, ждребац, ждребе, зеља, липса* („нпр. во, који је готово липсао”), *петао, риђа, цветуља, жуја* (само у Р 2); *звездаст* „н. п. коњ, који има на челу као звијезду” (само у Р 2), *зека* (коњ зеленко) само у Р 2, *певац* (само у Р 2), *цветоња* (само у Р 2), *цветоша* „име кози која је цвјетаста” (само у Р 2). Од назива дивљих животиња, птица и инсеката забележили смо: *веверица, гусеница, детао* (детлић), *детлић, звер, звере, звериње, зверка, јастреб, лепошета* (име срне), *медвед, медведица, певачица* (кукавица), *стеница, тетреб, белогуза* (врста птице) само у Р 2. Треба поменути и неколико термина који означавају различите појмове који су у вези са појавама из животног света: *ждребитисе, ждремљење, иждребитисе, кукурекање, кукурекати, кукурекнути, мрест, мрешћење, млечац* (Fischmilch), *ождребити, ождребитисе, омрестити, посек* (упор. са зимина), *седало* „мјесто ће седају кокоши”, *цветаст* нпр. крава, *замлечивање* Р 2, *замле-*

чивати Р 2, замлечити „какав вир или крај у језеру т. ј. утући много млеча да се риба потрује” Р 2, звездаст „нпр. коњ, који има на челу као звијезду” Р 2, оседати (сјахати с коња) Р 2, посетити (тј. коња), умлечити („умлијечиле челе тј. затвориле на сату чаурице одозго”) Р 2.

Доста именица припада области флоре: *беловина* (*lignum quercinum*), *брест*, *детелина*, *дрен*, *дренак*, *клење* (*der Ahornwald*), *кудеља*, *кукурек*, *леска*, *лесковина* (нелок. у Р 2), *лешник*, *лештак* (*coryletum*), *лештарка*, *лешће*, *млечика*, *млечница* (врста гљиве), *слез*, *слезовина*, *белограб* Р 2, *белушина* (трава) Р 2, *брешће* Р 2, *вресак* (трава) Р 2, *клење* Р 2, *сремужа* (*сремущ*, *сремуща*) „расте по шуми и лишће му је у устима као бијели лук” Р 2. Као називи за делове биљака и термини који означавају различите појаве у вези са биљним светом регистроване су одреднице: *врежа*, *корен*, *корење* 1), *кудељиште*, *лескова маст*, *једнолеткиња* Р 2, *снет* (упор. са глевница) Р 2, *снетљив* (главничав) Р 2. Малобројни су називи биљака које човек посебно узгаја: *преранак* „главица купуса, или другога каквог поврћа, што се остави за сјеме”, *сецавац* (купус), *сејанац* (црни лук) Р 2.

Мало је речи с овом ознаком Вук забележио у вези с пољопривредном активношћу: *белица* „нпр.шеница”, *леја* (у Р 2 леха), *лес* (*aratum*), *летина*, *оплевити*, *плевити*, *посејати*, *сејање*, *сејати*, *семе*, *семенка*, *семењак* (*semen*) нелок. у Р 2, *семењача* (*semen*), *сено* (нелок. у Р 2), *усев*, *засејати* Р 2, *насејати* Р 2, *присејати* „по други пут сијати” Р 2, *усемени* „претворити се у семе нпр. лук” Р 2.

Из области активности (и појмова у вези са њима) карактеристичних само за жене из ових крајева записане су речи: *белило* (место где се бели платно), *белити*, *бељење*, *замесити*, *замешивање*, *замешивати*, *исевање*, *исевати* (брашно), *исејати*, *месити*, *мешај* (*portio farinae*), *мешење*, *мешња* (*portio farinae*), *намесити*, *повесмо*, *подмесити*, *подмешивање*, *подмешивати*, *просејати*, *размесити*, *сеница* (мотовило) 1), *сера* (*das Wasser, wohin Wolle gewaschen worden*), *убелити*, *умесити*, *уместити* нпр. *разбој*, *цепци* „они штапци што стоје у прећи између мита и горњега вратила”, *цепац* Р 2, *белидба* Р 2, *двоцепан* (пантљика ткани у две нити) Р 2, *пресејати* Р 2. Овде можемо поменути и одредницу *оцедине* („вода или цјећ што се из кошуља исцједи”).

Навешћемо и називе делова одеће и обуће на овом терену: *венчаница*, *доколенице*, *колер* (*der Kragen*), *кострет*, *ождреље* „постава на оплећку”, *пречњак* (на опанку), *белаица* (бела чарапа) Р 2, *белача* (бела сукнена мушка хаљина са рукавима слична гуњу) Р 2, *доколеница* Р 2. Овамо треба убројати и одреднице: *испречати* (нпр. опанке), *пречање*, *пречати*, *цепачки* (нпр. оплести косу).

Међу називима за лица који означавају сродничке односе налазе се следећи: *баба*, *бата*, *браја*, *брата*, *браца*, *девер*, *деверуша*, *дед* Р 1, *деда* (у Р 2 са ознаком у војв.), *дете*, *дегић*, *прадед*, *чика*, *чукундед*, *шукундед* (*шукундед*) нелок. у Р 2, *девер-баша* Р 2, *деверичић*, *девер-*

чина Р 2. Овде треба поменути и одредницу *једномесечићи*. Овом приликом наводимо и три термина за ословљавање саговорника у случају када се уместо његовог властитог имена употребљава нека друга лексема, пошто се то име не зна или се не сме поменути: *баша** 1) „у Србији и Босни зову свакога Турчина (који није бег или какав ага)...” 2) *баше* „тако су се у Србији звали јањичари после пошљедњега Њемачкога рата”³⁰, *комша* Р 2, *кона* хип. од *коншија* Р 2.

Прилично су бројне одреднице које претпостављају називе људи настале према акцији коју ти људи врше, или према некој особини коју поседују у изразитој мери: *бегунац*, *бежан*, *белиља*, *бетрењак*, *ветрогоња*, *вештак*, *грешник*, *добеглица*, *дрводеља*, *дремало*, *злоћа*, *изелица*, *лекар*, *ленивац*, *ленивица*, *ленштина*, *неверник*, *неверница*, *певач*, *певидруг*, *певице*, *пешак*, *пешац*, *приповедало*, *слепчовоћа*, *бегац* Р 2, *бегуница* Р 2, *бегунче* Р 2, *бежунар* Р 2, *бељарица* Р 2, *бура* Р 2, *далеција* (дивисор) Р 2, *добегалац* Р 2, *дрља* Р 2, *ждера* Р 2, *зановетало* Р 2, *изоша* („изјешти ништа доста није”) Р 2, *лепоречица* Р 2, *липса* Р 2, *мешајица* (жена која меси хлеб) Р 2, *намештало* („који најмешта кад говори”) Р 2, *нектеша* („онај који /каже да/ неће”) Р 2, *несмелица* Р 2, *хлебождер* Р 2. У ову категорију можемо уврстити и речи: *коленовић* Р 2, *месник* („човјек из каквог мјеста”) Р 2.

Од речи којима се обележавају психофизичке особине људи, забележене су следеће: *белобрк*, *белогрли*, *белолик*, *белонога*, *гуша* (*strumosus*), *крња*, *кушља* (*capillis turbatis*), *левак*, *левака*, *мрша*, *муца*, *слепица*, *ћела*, *ћора**, *ћоса**, *шврћа* (мален), *белогузи* Р 2, *здетан* (*gravidus*) Р 2, *месечњак* (месечар) Р 2.

Вук је на овом терену забележио и неколико термина из области народних веровања, народних обичаја, као и имена појединих верских празника: *Бела недеља*, *Благовест*, *венчање*, *венчати*, *вештац*, *вештица*, *деверивање*, *деверивати*, *завет*, *заветина*, *заветоватисе*, *нагпевање*, *певалиште*, *привенчати*, *развенчавање*, *развенчавати*, *развенчати*, *Ускованије*, *Цвети*, *Цветоносије* (Цвети), *берба* (виноградско брање) Р 2, *веридба* Р 2, *верити се* Р 2, *деверити* Р 2, *забелоглавити се* „удала се само да се забелоглави” Р 2, *изед* („кад кога изију вјештице”) Р 2, *одеверити* Р 2, *посед* (поседак) Р 2, *посело* Р 2, *село* Р 2.

Навешћемо називе за поједине природне појаве (неколико назива је везано за изглед терена): *брег*, *вејавица*, *вејање*, *вејати*, *ветар*, *видело*, *ветромет* (струјање ветра), *заветрина*, *звезда*, *мена*, *месечина*, *преступ* („ове је године пријеступ”), *севнути*, *тресац* упућ. на гром, *уселина* (*ein abschüssiger Ort*), *целац* (*sneг*), *бјелојуг* (јужни ветар без кише) Р 2, *заветрно* (заветрина) Р 2, *загрмети* Р 2, *засевати* Р 2, *засенац* Р 2, *издаждети се* Р 2, *окопнети* Р 2, *оснежити* Р 2, *пескуља*

³⁰ Јован Кашић, *Неке појаве у вези са ословљавањем (на материјалу Вуковог Српског рјечника)*. — Лексикографија и лексикологија, Београд—Нови Сад, 1982, 91—94.

(пескуша) P 2, *прогрмети* P 2, *рудети* P 2, *снежник* („по врху згуснут снијег по коме се може ићи“) P 2, *студети* („студи вријеме“) P 2.

Двадесетак одредница означава појмове везане за исповедање вере и, уопште, религију: *вера*, *дуја* хип. од *дуовник*, *сиповед*, *исповедање*, *исповедати*, *исповедатисе*, *опело*, *попа*, *прота*, *свештавање* (у P 2 нелок.), *свештавати* (у P 2 нелок.), *свештати* (у P 2 нелок.), *свештило*, *иноверац* P 2, *иноверка* P 2, *сиповедник* P 2, *неверњак* (неверник) P 2, *певница* („у цркви са стране оно гдје стоје они који читају и поју“) P 2.

Од назива за зграде са овог подручја Вук је у својим речницима забележио: *ветрењача*, *мешаоница* (*pistrina* ?), *млекар* (млечар ?) „зграда дје се ражљева млијеко“, *плевара* (плевњак) „гдје се пљева држи“ P 2, *сенара* „гдје сијено стоји“ P 2, *сењак* упор. са *сјенара* P 2. У вези са овим можемо поменути и одредницу *цепало* („мјесто ће се дрва цијепају“), као и грађевински термин *слеме* (врх крова).

У Вуковим речницима нашли су своје место и термини који репрезентују друштвене односе и обичаје, као и они, који означавају појмове везане за војнички живот: *већа*, *већање* P 1, *већати*, *главница* „спаије обично иду у јесен и зими по својим селима, те купе главницу и десетак“, *деоба*, *лекарина*, *намесник*, *пешадија*, *сведок*, *сведочење*, *сведочити*, *седница*, *стрељање*, *стрељати*, *ћата*, *веће* P 2, *већник* P 2, *двоцевка* (пушка) P 2, *надстрелити* P 2, *надстрељивање* P 2, *надстрељивати* P 2, *надстрељивати се* P 2, *прегон* (борба) P 2, *стрељач* P 2.

На овом подручју забележени су занимљиви називи јела и други појмови везани за исхрану: *вешалица*, *загорел* „удара на загорилел (нпр. ракија, млијеко)“, *исевци* („оно брашно што се по други пут исијава) (на рјеђе сито) из мекиња“, *леб* (у P 2 нелок.), *лебац* (у P 2 нелок.), *млеко*, *претоп* (*das Fett, das von einem Schweine (z. B.) beim Braten heräustrauffelt*), *тесто*, *залева* („кад се успе јомужа на киселу сурутку па оно што се дигне на врх“) P 2, *исек* („од печена брава оно између бутова и ребара“) P 2, *мед* P 2, *хлеб* P 2, *хлебац* P 2, *хлепчић* P 2. У ову категорију можемо убројити и лексеме: *долевак* (вино којим се буре долива) P 2, *премет* („вино које се оточи испод леда“) P 2, *препек* (ракија препеченица) P 2.

Малобројни су називи који означавају различите предмете из домаћинства: *водир* (нелок. у P 2), *завес*, *здела*, *колевка*, *ленка* (*die Aufhängestange für die Wäsche*), *светњак*, *свећа*, *среш* (вински камен), *белокорац* (нож се белим корицама) P 2, *бељ* (упор. са губер, ћебе) P 2, *бељина* (аугм. од бељ) P 2, *лестве* P 2, *намештај* (упор. са покућство) P 2, *пењача* („кашика што се њоме пјени“) P 2, *сецало* (упућ. на кресало) P 2, *стреш* (упућ. на сријеш) P 2, *црепња* (упут. на црепуља) P 2.

Од назива за поједине алатке или предмете који омогућавају обављање појединих послова у реченицама се налазе: *глето*, *клешта/клеште*, *ме* (меј ?), *меови*, *сецалица* (*culturi genus*), *сечива*, n. pl.,

сечивица („оно гвожђе, што се њим сијече воденица“), *дељача* (сто за дељање) Р 2, *длето* Р 2, *обумера* („нпр. конач или дрво чиме се што мјери“) Р 2. Забележен је само један глагол који означава вршење акције за коју је потребна одређена алатка: *надељати* 1) „држалицу на сјекиру“ Р 2.

У Р 1 и Р 2 забележени су са овог терена и неки називи за поједине делове тела: *голен* (tibia), *зеница*, *колена*, *недра*, *певало* (гугур), *секутићи*, *теме*, *беона* „бијело на оку“ Р 2, *ждрело* Р 2, *цеваница* Р 2.

Из занатства и трговине требало би поменути речи: *лебар* (у Р 2 нелок.), *мера*, *мерење*, *мерити*, *мерица*, *мешаја* (pistor domesticus), *омерити*, *подмеравање*, *подмеравати*, *подмерити*, *размеравање*, *размеравати*, *размерак* („отишло на размјерке“), *размерити*, *умеравање*, *умеравати*, *умерити*, *цена*, *цењкање*, *цењкатисе*, *бељар* (ћобенција) Р 2, *ковати* Р 2, *мерач* (геометар) Р 2, *мерила* (теразије) Р 2, *оскупети* (поскупети) Р 2, *премерити* Р 2, *хлебар* (пекар) Р 2, *хлебара* (пекара) Р 2, *хлебница* (хлебара) Р 2.

Само три термина везана су за воћарство и виноградарство: *преров* (fossa vineae), *пегавица* (врста лозе и грожђа) Р 2, *пресад* („што се пресађује, нпр. воћка каква“) Р 2.

Вук је забележио на овом терену неколико речи за означавање разних игара: *заместити* (тј. штап, упор. са банатисе), *замештање* (банатисе), *замештати* (банатисе), *ждреб* Р 2, *ждребање* Р 2, *Ждревати* Р 2. Навешћемо још и термин *оплен* („на саоницама она гредица, што одозго држи ступце или чешљеве“) Р 2.

Са овог терена далеко је више забележених термина који су у вези са физичком слабошћу људског организма, него конкретних назива за одређене болести: *несвест*, *несвестица*, *онесвеснути*, *поболевање*, *поболевати*, *поболетисе*, *слепити* 2), *слепљење*, *слепота*, *зверинац* (herpes) Р 2, *изболети* (преболети) Р 2, *испоразболевати* Р 2, *исцелити* Р 2, *исцеливање* Р 2, *исцеливати* Р 2, *обнесвеснути* Р 2, *онесвестити* Р 2, *ослепети* Р 2, *слепоћа* Р 2, *спешати* („ослабити, малаксати, изгубити снагу“) Р 2, *тролетница* (тролетна грозница) Р 2.

Невелик је број непроменљивих речи које улазе у оквир овога рада. Од неколико одредница које припадају овом типу речи, а у речницима носе ознаку *Рес.* и *Срем.* односно *ист.*, већина је ушла у лексички фонд савременог стандардног језика: *вавек* (тј. ва век), *год*, *извесно* Р 1, *изреком*, *испрека*, *кадагод* (нелок. у Р 2), *кадгод* (нелок. у Р 2), *какогод* (нелок. у Р 2), *кудагод* (нелок. у Р 2), *кудгод* (нелок. у Р 2), *лане*, *лети*, *летос(ке)*, *местимице*, *навек*, *напред*, *обадверучке*, *оберучке*, *отпре*, *пеше*, *попреко*, *после*, *пре*, *пролетос*, *спред*, *увек*, *двеста* Р 2, *другде* Р 2, *игде* (и где) Р 2, *летоске* Р 2, *наизменце* Р 2, *најпосле* Р 2, *најпре* Р 2, *негде* Р 2, *пешице* Р 2, *пешке* Р 2, *после* Р 2, *преко* Р 2, *пролетоске* Р 2, *сетно* Р 2, *упреко* Р 2.

Знатан број одредница са ознаком *Рес. и Срем.* (ист. у Р 2) изоставили смо из овог прегледа по семантичким областима, због тога што њихово значење нисмо могли подвести ни под једну од наведених области. То су лексеме најразличитијег значења и синтаксичке службе.³¹

Под овај наслов сврстаћемо и малобројне одреднице са ознаком *ист. и јуж.* забележене само у Р 2. То су, заправо, речи које у истом лику живе у три „нарјечија”: *ресавском, сремачком и херцеговачком.*

Највећи број ових одредница припада области флоре и фауне: *брестовина, дреник* (шума од дрена), *дренић, дренавима, дрењина, ждревад, ждробица, јастребаст* (нпр. кокош), *јастребуша* (јастребаста кокош).

Остале речи са овом ознаком припадају различитим семантичким групама: *ждребећак* (зуб), *ждрепчаник* (упор. са јармак), *отребине* (оно што остаје кад се нешто отреби), *треска* (упор. са ивер), *врећа, изгорелица* („она капа, или чарапа, у коју се прстен сакрије двапут засоице кад се игра прстена”), *дреновача* (ракија), *загорелица* (нпр. ракија), *напредак, напредан, напредовање, напредовати.*

Посебно наводимо неколико прилога: *напречац* 1) „овуда је напречац, 2) умрњо напречац”, *насред* (in medio-), *преко.*

РЕЧИ СА ОЗНАКОМ *РЕС* У Р 1

Међу речима са овом ознаком, по бројности, нарочито се истичу глаголи и глаголске именице који се не могу класификовати по одређеним семантичким критеријумима установљеним за овај рад: *бледети, болети, бридети, буктење* Р 1, *буктети, видело, видети, видетисе, волети, врвети, вртење* Р 1, *вртети, вртетисе, где* (југоз. у Р 2), *гдегде* (југоз. у Р 2), *гдегод* (југоз. у Р 2), *гдекоји* (југоз. у Р 2), *гдему драго* (југоз. у Р 2), *гдешто* (југоз. у Р 2), *гладнети, де!* inter. (нелок. у Р 2) 4), *догрдети, доживети, долетети, жеднети, живетисе, жутење* Р 1, *жутети, жутетисе, забелети, забелетисе, завидети, завртети, зажутети, зажутетисе, залетети, залететисе, залудети, заплавети, запрдети, засмрдети, застидети, затрептати, заштедети, зеленети, зеленетисе, кипење* Р 1, *кипети, којегде, копнети, налетети, напредети, нигде, облетети, обневидети, оболети, овде, оголети, одвртети, одлетети, одолети, оживети, ожутети, озеленети, оладнети* (нелок. у Р 2), *омилети, онде, онемети, оповидети, оседети, осиротети, ослепети, остарети, отпрдети, отрпети, оћутети, побледети, повилети, поврвети, подсме, пожелети, поживети, позеленети, поитети, покипети, полетети, полудети, поплавети, поскупети, послепети, постидети, постидетисе, потавнети,*

³¹ Те лексеме не наводимо овом приликом због обиља друге грађе која није могла изостати.

потрпети, потрпетисе, поцрнети, поштедети, прдети, пребледети, преживети, прелетети, привидети, приволети, приволетисе, прилете-ти, присмрдети стил., проврвети, провртети, провртетисе, пролетети, пролетњи, процвилети, разлететисе, распрдети, свагде, свидетисе, сврбети, седење, седети, слетети, сме, смрдење, смрдети, стидење, стидети, стидетисе, стрпети, ћутење (нелок. у Р 2), ћутети, штедење (нелок. у Р 2), штедети, шутење (нелок. у Р 2), шутети, увртети, увртетисе, улетети, ућутети, ућутетисе, ушутети, ушутетисе.

Можемо издвојити у посебну групу речи које означавају поједи-не појаве у природи: *заладнети, запламтетисе, зарудети, застудети, ладнети, прегрмети („док ово прегрми“), распламтетисе, студети, су-снежица.*

Следеће лексеме могу се класификовати по установљеним се-мантичким критеријумима, али их због њихове малобројности наво-димо скупа: *избелети* (платно), *секира, секирни* (нпр. држалица, уши), *ископнети* (нпр. лубеница), *гнежђење, гнездити, гнездитисе, гнездо, нагнездити, нагнездитисе, оврећи* (овршем, само у Р 1), *оврћи* (у Р 2 нелок.), *заболети, изболети, преболети, разболети, разболетисе, слепсти.*

Посебно наводимо неколико непроменљивих речи: *где* (југоз. у Р 2), *гдегде* (југоз. у Р 2), *гдегод* (југоз. у Р 2), *гдекоји* (југоз. у Р 2), *гдему драго* (југоз. у Р 2), *гдешто* (југоз. у Р 2), *де!* *inter.* (нелок. у Р 2), *којегде, нигде, овде, онде, свагде.*

РЕЧИ СА ОЗНАКОМ У СРБИЈИ

Број речи чија је локализација *Србија*, без прецизнијих одре-ђења, веома је велики, нарочито у другом издању Рјечника и стога их наводимо у посебном одељку.

Многе речи забележене у *Србији* означавају различите друш-твене односе и појмове: *пандур* 1), *алија** „спахијнска земља која нити је насељена нити припада какome селу. Алије дају спахије људи-ма те раде и уживају како се погоде” Р 2, *врбовка* (мобилизација у време Карађорђа) Р 2, *котарина* „новци што су се плаћали спахијама у име десетка од сијена” Р 2, *крсме** (уп. на мртвима, врста данка) Р 2, *навлум** „кирија кад се што носи на лађи” Р 2, *потес* „више њива, или ливада, које када општина или неколико људи загради” Р 2, *срез* Р 2,³² *дивар** („кад крвнину не плаћа само оно мјесто гдје је крв учињена, него (да би више изишло) и сва околна села”) 1) Р 2. Два лексеме

³² Уз поједине одреднице дати су коментари из области етимологије, фолкло-ристике, историје. Вукови коментари уз поједине одреднице садрже и занимљиве по-датке о времену јављања неке речи у српском језику.

спадају у војну терминологију: *кубуз** (уп. са *облица*) Р 2 и *Призренски пиштољи* (уп. на *кубуре** – прим. С. Р.) Р 2.

Знатан је и број термина који означавају делове одеће: *поша* 2) „као црна марама, што се носи на врату”, *гуњ* Р 2, *колчак* „на чакширама, тј. закрпа на кољенима кад се чакшире продру” Р 2, *копоран** Р 2, *кунтош* (уп. на *кожух*) 2) Р 2, *памуклија* 2) „с рукавима кратка хаљина наложена памуком” Р 2, *ћурдија* „од прије кад се је ко женио (по селима) ваљало је да купи млади ћурдију...” Р 2, *хаљина* 1) „у Србији се од прије звала хаљина од бијела сукна као гуњ, и то била мушка или женска” Р 2.

Прилично је скроман списак речи који обухвата називе домаћих животња и појмова у вези са сточарством: *јова* „у Србији значи јова што у Сријему битанга, тј. кљусе које се нађе у селу (или у пољу) без газде”, *клати* Р 2, *намљечак* „во од двије године” Р 2, *парип* Р 2, *прострео* 1) „свињска болест”, 2) „трава (стежа ?) којом се болест лијечи” Р 2, *тељиг* 1) „око два добра прста пошироко дрво које се савије кози или овци око врата те о њему доље виси звоно” Р 2.

У Србији је Вук записао свега три појма која се тичу религије: *кањерисати* „по манастирима, особито у Србији” *ргасино*, *кубе*, *поп...*” данашњи попови наши у војв. а по њима гдјекоји већ и у Србији стиде се овога имена поп, и ишту да им се мјесто њега рече парох или свештеник” Р 2.

Из области пољопривреде забележене су речи: *сијенско коље* „она два коца што се на њима носе навилци”, *јутро* (дан орања) Р 2, *днина* (дан орања) Р 2, *радник* „човјек који ради пољски рад” Р 2.

Посебно наводимо одреднице: *бијочуг* (в. алка* – прим. С. Р.) (само у Р 1, у Р 2 бечуг са озн. ист.), *котобања* 1) „такове се котобање оплету од бијеле лозе, па се објесе испод стрее”, *кувати* „љеб” (месити) 2).

Све одреднице које ћемо даље наводити налазе се само у другом издању Вуковог Српског рјечника.

Забележено је само четири речи из области занатства и трговине: *вар* „из вара клепати”, *марјаш* „у Србији кажу каурски”, *мутавција* „Мутавције су од прије у Србији највише Бугари, који су у прољеће долазили те козе по селима стригли и преко љета у варошима ткали покровце, хараре и зобнице”, *плетикотарица* „у Срба се овако каже коме за подсмјех, јер они сваки себи котарице плету, па мисле да тога мајстора и заната нема”.³³

Даћемо и скроман списак речи које су се употребљавале приликом обраћања или ословљавања личности „на положају”: *војвода* 3) „за време Карађорђејева времена кнежинске старјешине и управи-

³³ „Подела радова у доброј мери још није била извршена и обављање многих послова још није било добило вид посебних занимања”. Уп. Јован Кашић, *Поговор: О Српском рјечнику из 1852, 1680.*

тељи звали су се војводе”, *газда* (свињски трговци са села) 3), *господин*,³⁴ *каваз** (в. турцизме на стр. 9 овог рада – прим. С. Р.), *капетан*, *комендат* (реч је стигла у Србију из Срема и Бачке после 1804. год.). Овде можемо поменути и одредницу *кмет* „у Србији су се кметови звали знатнији сељаци”.

Занимљива је лексика која се тиче народних веровања, обичаја и празника: *врзино коло*, *мазија* (усијано гвожђе или камен који је човек оптужен за крађу морао водити из казана пуног вреле воде голим рукама, не би ли скинуо кривицу са себе), *моба*, *Сретеније* „Србљи кажу да се тада сrete лето и зима”.

Међу називима јела и појмовима везаним за исхрану са ознаком у Србији налазе се: *кухати* (хлеб уп. са мјесити) 2), *млаћеница* 1) „сир што се гради од тропа, који остане од скорупа кад се препира. Од таквог сира начине жене као колачиће, па спремају чобанима за ужи-ну”, *оцин грах* „пребран грах у Србији зову сељаци (као у шали) оцин грах (јер га највише калуђери готове и једу онако са зеитином и с бибером”, *пиво* 1) уп. на пиће, *погревци* (јело које се подгрева), *сомун* „у Србији се сомун највише зове оваки куповни хлеб”.

Од назива обољења забележени су једино *црвени ветар* и *пробад*-*ди* „стегле ме пробаци”.

Неколико одредница припада различитим семантичким областима: *бућка* (уп. са штап), *бучка* (в. бућка), *крш* 3) „снијела вода шушањ па начинила крш (кад ко каже да је с ким род, а не зна се по чему)”, *метеј* „као завичај, крај”, *ђам* „као дебела даска одоздо преко дна у велике каце”, *кошава*, *крчаник* „пут који је крчењем начињен”, *чардаклија* „винова лоза, која се пусти те нарасте уз какво дрво или онако уза што”, *рово* (рохав/богињав/човјек), *прекаја* (уп. са лопатара, кашичара; тип воденице), *смртњак* „каже се у шали за чун (јер је човјек у њему на великој води близу смрти)”.

РЕЧИ СКУПЉЕНЕ СА ПОЈЕДИНИХ ПОДРУЧЈА СРБИЈЕ

Двадесет једном географском одредбом означено је око 120 речи збележених по целој Србији – од Ваљевске нахије до Пазара.

У Р 1 постоје само три географске одреднице којих нема у Р 2: **РЕСАВА И ЛИЈЕВАЧ, НЕГОТИНСКА КРАЈИНА И ЦРНА РИЈЕКА, ОКО ТИМОКА.**

Само су четири одреднице ограничене на подручје **РЕСАВЕ И ЛЕВЧА**, од тога су три показне заменице: *веднути* в. видјети, *еве* в. ево, *ене* в. ено, *ете* в. ето.

³⁴ Јован Кашић, *Неке појаве у вези са ословљавањем*, 93.

Прибележили смо само једну одредницу са ознаком У КРАЈИНИ НЕГОТИНСКОЈ И У ЦРНОЈ РИЈЕЦИ: *граја* в. говор (у Р 2 је додато „Стаде *граја* иза гаја”). Уз речи *грајање* и *грајати* не стоји никаква географска одредница.

Са ознаком ОКО ТИМОКА имамо такође само једну одредницу: *жељезо* в. гвожђе (упор. стр. 11 овог рада — прим. С. Р.).

Четири географске одреднице заједничке су за прво и друго издање Вуковог Рјечника: ШУМАДИЈА, НЕГОТИНСКА КРАЈИНА, ДОЉЕ ПРЕКО МОРАВЕ, ОКО МОРАВЕ.

Једина реч која је забележена У ШУМАДИЈИ а налази се у Р 1 и у Р 2 је *конђа* „убрадач женски”. Све остале речи из Шумадије налазимо само у Р 2.

Од свих речи забележених у Шумадији најбројнији су термини везани за воћарство: *бјелојабука*, *зукваја* „некака јабука слатка, у којој семе звечи кад се тресне њоме”, *зуквача* в. *зукваја*, *квргаја* (врста крушке), *рдут* „некака трешња која се рска”, *дедак* „некака крушка која се једе само гњила”, *црвењача* 1) „виде тургуња (тј. шљива)”, 2) „некака јабука”, *чењача* „некака кисела јабука”.

Из области сточарства наводимо речи: *буца* упор. са *крмача*,³⁵ *гуца* упор. са *крмача*, *јалка* в. *јахалица* 2), *краљевка* „овца у које се нађу четири бубрега”, *краљица* „у бравчета оно из чега се цријева извуку” 2). Ту су и називи: *ковач* в. *шљука*, *зборбиљ* „у овце кад отврдне оно што прежива, и нађе се као орах око слезине”, *тутумиш* (слепи миш).

Свега три одреднице означавају имена биљака: *липица* („Докле косим траву липицу” —), *прлад* „у Шумадији и у Сријему” *lignum rutae*, *ршлама* 1) (врста трешње). 2) (врста црног лука).

Нису многобројни ни називи различитих предмета из домаћинства: *баквица* „дрвен водени суд”, *обрамица*, *паница* (у Шумадији и даље к истоку) „земљани суд из којег се једе”, *шип* „оно гвожђе што се на њега набије ереза или пријеворница, те се о њему објеси катанац”.

У Шумадији су прибележене и ове речи: *била* в. *коса* 3), *самотег* „ова воденица љети меље на уставу, а зими самотегом”, *шушкор* в. *шушањ*, *павлака*, *дира* „пут куд војска прође или иде”, *запис* „у дрвету изрезан крст. Кад се носе крста, обиђе се трипут око оног дрвета (записа) и (под записом) поп чита молитве...” 2).³⁶

„Уз одредницу *Крајина* Вук не пропушта да нас обавести о неким говорним особеностима овог краја, фонетским, морфолошким и

³⁵ Лексеме: *белопандара* — у Рудничкој нахији), *буца* (у Шумадији) 2), *вршиште* (у јужној Србији), *гуца* (у Шумадији) и *јалка* (у Шумадији) налазе се у одељку „Наново додате ријечи” у другом издању Српског рјечника.

³⁶ „Вук неће пропустити да забележи ни фонетски или морфолошки детаљ када му је он био познат...” Овако бележи Ј. Кашић, *Поговор: О Српском рјечнику из 1852, 1678*. стр. о изразу „*љубаве ти*” који је Вук чуо у Шумадији.

лексичким. Тамо се, наводи Вук – наравно код српског становништва, говори: *зајац* и *оцат*, ни мјесто *нам*, неке речи се употребљавају са нешто друкчијим значењем – *кожина* се употребљава место *кожа*, глагол *грајати* је синонимичан са *говорити*, у овом крају се говори и реч *жељезо* а не *гвожђе*".³⁷ У предговору другом издању Рјечника Вук је, ономе што је код речи *Крајина* записао о Неготинској Крајини, додао још доста занимљивих података које му је, на његову личну молбу, послао Илија М. Гарашанин, прикупивши их од најстаријих људи у Крајини.

У посебну значењску групу сврстаћемо одреднице којима су означене животиње: *зајац*, *пловка* в. патка Р 2, *рача* (у Крајини Негот. и у Лици) уп. на паче Р 2, *рачићи* Р 2, *рачи* 2) Р 2.

Од назива за одећу носе ознаку У КРАЈИНИ НЕГОТИНСКОЈ две речи: *рокља* (туника) и *дреха* „понајвише pl. дрехе” упор. са хљина Р 2.

У Вуковим речницима означене су са у крајини Неготинској и ове речи: *ведро* „мјера од 12 ока: пошто је ведро вина?” 3), *мишка* (мишица), *размирица* (крајина, рат), *лозје* 2), *љубовник*, *љубовница*, *пладне* в. подне, *пристав* 1) „слуга што ради код куће (у Крајини Неготинској и у Браничеву)” Р 2, *једење* (јело) Р 2, *кожина* в. кожа Р 2, *коб* Р 2 (в. стр. 13 – прим. С. Р.).

Географском ознаком ДОЉЕ ПРЕКО МОРАВЕ означено је неколико речи које обухватају појмове везане за животињски свет: *блажити* со viel als мрсити 2) (ihm Salz zu lecken geben), *медведак* уп. на ронац 2), *обоци* (минђуше, брњица, ушњаци, ободац) Р 2, *трло* „мјесто гдје се стока зими држи” Р 2.

Од назива предмета у домаћинству забележене су само одреднице: *каленица* (дрвена чинија) и *грнац* (лонац) Р 2.

Овамо треба уврстити и речи: *Велигдан* (велики дан), *синатор* „камо синатор, нека донесе коњма сена” упор. са биров.

У речницима Вуковим јављају се само три одреднице са локализацијом ОКО МОРАВЕ: *стасина* в. клијет (eine Kammer) „Клијет у Србији на неким мјестима (као нпр. по Јадру и по Поцерини) зову *ајат* или *вајат*, а на неким мјестима (као нпр. по Морави) *стасина* и *ижина*” и *шашљика* в. шашаровина (кукурузовина) Р 2.

У Р 2 „отворено је” четрнаест нових географских одредница везаних за терен Србије: 1) *јужна Србија*, 2) *око Ибра*, 3) *источни крајеви Србије*, 4) *југоисточни крајеви Србије*, 5) *Ресава*, 6) *Рудничка нахија*, 7) *у Србији око Пазара*, 8) *Лијевач*, 9) *Пожешка нахија*, 10) *Ваљевска нахија*, 11) *Ужичка нахија*, 12) *Пожаревачка нахија*, 13) *Браничево*, 14) *југоисточни крај*.

³⁷ Ј. Кашић, *Поговор: О Српском рјечнику из 1852, 1667.*

У даљем тексту под одговарајућим редним бројевима биће наведене одреднице које припадају поменутиим географским областима.

1) *гоч* в. бубањ, *острошка* в. стуба, *вртиште* в. купусиште, *шашовина* в. шашаровина, *липен* (нека риба).

2) *засовница* уп. са мандал.

3) *друсто*, *лисје*, *срамеж* упор. са стид, *срам*, *шап** „некака болест марвена (на свињама и на говедима) у папоњцима”, *шотка* в. патка и прилог *брго* в. брзо.

4) *осавнути* упућ. на осванути.

5) *брзак* (раскречити се као рак на брзаку) 1), *дуњац* „некаке врло велике дуње”, *желудара* „некака трава која се једе кад спадне желудац”, *кора* в. јуфка 3), *пило* в. пиће 1).

6) Наводимо четири термина везана за воћарство: *белопандара* „бијела крупна шљива”, *бјелошљива*, *пандара* (шљива), *пискор* упор. са *панарика*, *мигавац*. На подручју Рудничке нахије забележене су и речи које означавају делове одеће: *гуњ* „а има их без рукава и дугачкијех (као нпр. у нахији Рудничкој)”, *заставе* (мале и велике) „вез на чарапама, као воћице”, *оврљина* „женска капа која стоји наврх главе као коњско копито”, *пријевјес* „од платна што у жена виси од капе низ леђа”. Овде треба додати и речи: *довијарка* (планинчина помотњица), *пеца* „бијела бундева”, *постава* „онај суд, у који иде ракија из казанске луле”, *преставити* „нпр. кућер или тор, тј. премјестити”.

7) *изба* (соба).

8) *напер* в. брана 1), *наперити* в. најазити 2).

9) *коштреба* „некака риба (смуђ?)”.

10) *прислава* „кад се носе крста” упор. са завјетина, *сирење* в. сир.

11) Сви термини забележени у Ужичкој нахији припадају истој семантичкој групи – воћарској терминологији. Ово је упутило Ј. Кашића на закључак да је Вук те речи морао добити од неког воћара из ове нахије: *авајлија* (врста јабуке), *беганица* (врста крушке), *бјелијанка* (врста крушке), *видовача* „јабука и крушка која доспијева о Видову дне”, *жутица* (врста крушке), *зворниклија* (врста трешње), *кадуманка* (врста крушке), *камењача* (врста крушке), *кисељача* (врста јабуке), *краљица* (врста јабуке) 3), *мекача* (врста јабуке), *мишћетинка* (врста крушке), *озимача* (врста крушке), *округлица* (врста крушке), *памуклија* (јабука) 1), *сарајлика* (врста јабуке), *свилаица* (врста крушке), *тврдија* (врста крушке), *топузлија* (врста крушке), *трновача* (врста шљиве), *хамајлија** (врста јабуке) 3), *цјепача* „шљива мацаруша, која се да цијепати”, *шареника* (врста јабуке), *шећерлија* (врста јабуке).

12) *френга/френка* в. врењак (eine Art Hautkrankheit).

13) *бурјан*, *дорамак* „женски зубун (без рукава само до рамена)”.

14) *е* в. јер 1).

РЕЧИ ОЗНАЧЕВЕ КАО ВАРОШКЕ

Вук је за своје речнике прикупљао првенствено лексичку која је одражавала различите видове живота у сеоској средини, док је знатно мање речи које се односе на појаве везане за градски живот. Варошка се средина разликовала од сеоске по начину исхране, одевању, по новим играма и обичајима, по развијеном занатству и трговини.

У Р 1 уз свих шест одредница стоји географска ознака у Србији и у Босни по варошима: *гонце** „ружа, која се још није расцвјетала, него тек напунила”, *долап (долаф)* нелок. у Р 2, *налуне, натреник* „добро натрвен и чврст сомун”, *пирлитање* в. изметање 3), *раф** упор. са полица.

И у Р 2 Вук је забележио речи са истим ликом у варошима географски веома удаљених области: *ала* (у Србији и Босни по варошима) упор. са исход, *карпуза** „у Боци, а и у Србији и Босни по варошима може се чути” в. лубеница, *тутун** „ријетко се говори, и понајвише у Србији и у Босни по варошима” в. дуван, *поднос* „у Србији сад код господе наше” в. служавник, *поклолица* (у Србији по варошима) карташка игра, *хоро* „у Црној Гори, а и у источнијем крајевима Србије, особито по варошима” упор. са *коло, шарено коло* (у Србији по варошима) „кад већ готово на свршетку играња натјерају младожењу и невјесту, те се и они ухвате у коло”, *саганлија** (у Србији и Босни по варошима) в. пребранац.

Уз неколико одредница у Р 2 Вук је означио да их је записао у неком одређеном граду, најчешће је то био Београд: *војвода* „и данас у Биограду Турци својега старјешину зову војвода” 4), *каба-дахија, дувак** „пријевјес, понајвише свилен, који обично дјевер носи и од којег млада послјије начини себи хаљину”, *кановци* „по неким селима у Биоградској нахији имају људи обичај те говоре готово уза сваку ријеч *каном, каном бато*”, *пангалоз* „човјек који нема ни куће ни имања нити кака посла”, *Рекалија* „у Биограду Рекалије зову се људи који у говору заносе много на Бугарски, али не говоре чисто ни Бугарски као ни Српски”, *рођо* „у Биограду и у Крагујевцу сад значи луд човјек”, *мала свадба* „она част кад род дјевојачки долази зету у походе”.

По једна реч забележена је у Лозници, Шапцу и Голупцу: *пура* „таково јело с водом размућеном с пекмезом” 2), *лужњака* „дебела крпа што се меће наврх парионице” 2), *ридовка* „шарена змија око једнога аршина дугачка”.

У Смедереву су забележене следеће лексеме: *прац* (стрма падина), *мигавац* (шљива), *шашовина* в. ољвина 2), а у Ваљевоу: *парча* в. паљка, *слаба* адј. в. срдобоља.

Већ је констатовано да је Вук градске речи записао онда када би му се она наметнуле или својом великом фреквенцијом или специфичним значењем. Такође, већина ових речи односи се на појмове који пре припадају сеоској средини него градској.

РЕЧИ СКУПЉЕНЕ НА ТЕРЕНУ СРБИЈЕ И ВАН ЊЕГА

Потврда за поједине речи Вук је дао с различитих и међусобно удаљених терена.

Најчешће је терен *Србије* повезан са теренима *Босне и Херцеговине*, или само са тереном *Босне*: главит „лијеп, нпр. човјек, или жена (у Србији, у Босни и у Ерцеговини)” нелок. у Р 2, *жито* 3) „у Србији, у Босни, и у Ерцеговини, жито се зове сваки усјев, од кога се обично брашно меље и љеб мијеси”, *пљачка* (у Србији и Босни, особито од год. 1804) в. плијен, *комора* (у Србији, Босни и Херцеговини) „отишли да носе коморе; још нам нијесу коморе дошле” 2), *чамџија** „у почетку овога вијека звали су се чамџија у Србији и у Босни војници Турскога закона који су из Босне на чамовима силазили у Биоград на стотине, и ондје се у дахија и осталијех поглавица Турскијех наимали у војничку службу” Р 2, *љебац* (у Србији, Босни и Херцеговини) дем. од *Врот* 1), *авра* (у Србији и Босни) Јеврејска богомоља Р 2, *калчине** „од сукна као велике чарапе што се носе у чизмама (у Србији и у Босни)” Р 2, *пексијан* „тако зову Хришћани у Србији и у Босни Турчина, и значи поган” Р 2, *пуља* 2)”, (у Србији и у Босни) новац или број новаца од шесет пара” Р 2.

Забележена је једна реч која је везана за терене *Србије и Херцеговине*: *прга* (попара) Р 2.

Локализација дата уз речи *сало* „свињска маст” није довољно прецизна: „у *Дубр.*, а може бити да би се рекло и у *Србији*” Р 2.

Само је уз једну одредницу дата географска ознака у *Србији и у војв.*: *плуг и волови* „некаке звијезде” Р 2.

ЗАКЉУЧАК

Број лексема уз које стоји ознака *Рес. и Срем.* (и само *Рес.*) у Р 1, односно *ист.* у Р 2, и оних које су забележене у Србији или појединим њеним областима и местима – прилично је велики. Од око 26.000 одредница у првом издању Рјечника 1582. речи су забележене (условно речено) у *Србији*, а у другом Рјечнику који садржи око 46.000 одредница има 2701 реч са овог терена. Број одредница из Србије повећан је у Р 2 у односу на Р 1 за око 1,71 пута. Однос између укупног броја речи у оба издања Рјечника и речи забележених у

Србији остао је скоро непромењен. Од укупног броја речи забележених у Р 1 на лексику из Србије отпада око 6,084%, а у Р 2 тај проценат је нешто мањи — 5,871%. „Неједнака дијалекатска основица лексичког фонда првог и другог Вукова речника може се пратити и на основу Вуковог обележавања регионалне употребе појединих речи. У првом речнику број речи уз које је означен крај из кога потичу релативно је мали (мање од 400 речи), док у другом речнику има преко 6.600 речи са тим регионалним ознакама”.³⁸ Број речи које су означене као забележене у Србији и појединим њеним областима у Р 1 износи 32 а у Р 2 је тај број знатно већи — 194.

Фонолошки састав „у коме се репрезентује дијалекатска основица народних говора” и семантичка вредност, који су отежавали ширење оних лексема које је Вук прикупио у Србији, учинили су да већина тих речи задржи свој регионални карактер. Најчешће су то речи етнографског, фолклорног карактера, чији је невелик број постао саставни незаменљиви део свакодневне лексике савременог стандардног језика. Овде треба још једном поновити да речи из Србије припадају најразличитијим областима, али су ипак првенствено везане за сеоски амбијент. Таква је, уосталом, структура целокупне лексике Вукових речника.

София Ракич-Милојковић

ЛЕКСИКА СЛОВАРЕЙ ВУКА, ЗАПИСАННАЯ В СЕРБИИ

Резюме

В данной работе автор рассматривает лексику, связанную со спецификой жизни в Сербии, неизвестную Вуку. Лексемы классифицированы по географическим областям и семантическим группам. Большинство лексем сохранило свой региональный характер. Чаще всего эта лексика этнографического и фольклорного характера; немалое количество слов является до сих пор незаменимыми в составе обиходно-бытовой лексики современного сербхорватского литературного языка.

³⁸ С. Вукмановић, *О Вуковим српским рјечницима*, 55.